

Herepei János: *Művelődéstörténeti tanulmányok és adattárak*. Sajtó alá rendezte, szerkesztette és az előszót írta: Sas Péter. Művelődés, Kolozsvár, 2008. 220 l.

Tragikus tudós-sors jutott Herepei Jánosnak. Olyan, amelyhez hasonló csak a mi tájainkon érheti a szenvedélyes kutatót. Két ország felségterületén élt, de egyikben sem tudtak számára hosszasabban méltó munkahelyet biztosítani. Csodáltak, elismerték, de nem becsülték meg. S most, halála után négy évtizeddel megállapíthatjuk, hogy mégis jelentős életművet alkotott.

Pályája a kolozsvári Farkas utcai régi papilakból indult. Évszázadokon át laktak ott a város vezető református lelkészei, köztük a két Herepei Gergely, a nagypapa és az édesapa. Ha az ő nyomukon indul az 1891-ben született János is, bizonyára békésebb viszonyok közt űzhette volna szenvedélyét, a történelmi-régészeti kutatást. Ő azonban szakított a családi hagyományokkal, s a bölcsészetet választotta: magyart, történelmet, régészetet hallgatott a kolozsvári tudományegyetemen. S ha a világ nem fordul nagyot a világháborúval, bizonyára szép egyetemi vagy múzeumőri pálya várt volna rá. Hisz az egyetem Érem- és Régiségtárában alkalmazzák, még külföldi utakra is kiküldik. Az iskolateremtő Pósta Béla professzor irányításával jegyzi el magát a régészettel és a numizmatikával. Aztán elragadja a világháború forгатaga, alighogy hazakerül, az egyetemet elfoglalja a román hatalom, Pósta professzor meghal. Ám a román kézbe került egyetemnek is szüksége van jól képzett régészre, de azt már nem tudják elviselni, hogy munkatársuk egy főtéri illemhely-kialakításnál Árpád-kori sírokra bukkanjon. Így Herepei kénytelen más megélhetés után nézni. A Minerva Műintézet Rt., a magyar egyházak alapította nyomdaipari vállalat alkalmazza könyvelőként 1925-ben. Ettől fogva a hivatali munka mellett csak szabadidejében élhetett a kutatásnak. De állandóan jelen volt a lapok, folyóiratok hasábjain kis adatközlésekkel, néha egy-egy dolgozattal. Mert fáradhatatlanul gyűjtött: hol a temetőben sírköveket másolt le, hol a levéltárban vagy valamelyik könyvtárban jegyzett ki adatokat. S néha feladatokat is kapott. Az Erdélyi Kárpát Egyesület múzeumőrévé, egykori iskolája, a Református Kollégium levéltárosává választotta.

Kutatómunkájának háttérében a családi hagyományok mellett a baráti kör állott, mindenekelőtt a nála másfél évtizeddel idősebb Kelemen Lajos, és a másfél évtizeddel fiatalabb Szabó T. Attila. Herepeivel együtt ők az erdélyi múlt leg-

következetesebb feltárói. Kolozsvári viszonylatban még munkamegosztás is kitűnik: Kelemen Lajos inkább az unitárius, Herepei viszont a református örökséget kutatta. Egyházától Herepei minden támogatást, elismerést megkapott. 1937-ben a Kalotaszegi Református Egyházmegye Kós Károlyt főgondnokául, Herepeit főjegyzőjéül választotta: ezzel Herepei kilépett szülővárosa bűvköréből, s érdeklődése a Kalotaszegre is kiterjedt. Igazi elismerést azonban a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumtól kapott, amikor ennek választmánya 1938. február 1-jétől meghívta igazgatónak. Alig haladt a múzeum átszervezésével, amikor a második bécsi döntés 1940 őszén új feladatok elé állította: intézménye a Magyar Nemzeti Múzeum része lett, s megbízták egy Székely Tudományos és Közművelődési Intézet létrehozásával. Az intézet nem alakult meg, de 1944 őszén parancs jött a fővárosból, hogy a múzeum legértékesebb kincseit ládába csomagolva el kell menekíteni. A 47 láda útnak indítása egyben Herepei kálváriájának kezdete lett. A ládákat a hadi helyzetnek megfelelően többször lerakták, átrakták, míg végül 1945. március 29-én a zalaegerszegi állomáson bombatalálat következtében porrá égtek. Összesen 44 darab apró fémtárgyat s 95 érmét sikerül a romokból kimenteni. A hatóságok ugyan felmentették Herepeit a felelősség alól, de sokan szemére hányták a parancs szolgai teljesítését, s hihetően az önvád is kínozza. Érthető, hogy nem mert visszatérni Romániába.

A kálvária folytatódott. A Tolna megyei Bonyhádon létesült Székely Múzeum élére nevezték ki. Az államosítás után ezt beolvasztották a szekszárdi múzeumba. Egy darabig oda ingázott. 1950-ben nyugdíjaztatta magát, majd 1953-ban lányához Kajdacsra költözött. 1957-től fedezték őt fel a szegedi egyetem magyar tanszékének munkatársai, s 1961-ben feleségével és leányával együtt beköltözhetett a Tisza-parti városba. Itt alkalmilag a múzeumnál is dolgozhatott, de mindenekelőtt lehetőséget kapott tanulmányainak sajtó alá rendezésére. *Adattár* főcímmel három tekintélyes kötete (1965, 1966, 1971) jelent meg közel kétezer oldalon a szegediek kiadásában. A harmadik kötet közzétételét már nem érthette meg, mert 1970 októberében a szegedi temetőbe tért örök nyugalomra. Kegyeletes családja édesapja házsongárdi sírkövére is bevéselte nevét.

Egy ilyen hányatott életpálya semmiképpen sem kedvezhetett a nagy összegezeknek. Adatközlések, kisebb adalékok s alig néhány kidolgozott, szakszerűen lezárt tanulmány maradt utána. Egyetlen tekintélyes kötetet kitevő, átfogó munkája a Bonyhádon véglegesített: *A Házsongárdi temető régi sírkövei*. Ez is gépiratban kerengett több intézetnél, amíg az Akadémiai Kiadó 1988-ban vállalta kinyomtatását. Hatodfélszáz lapján Kolozsvár sírkertjének 1750-ig terjedő történetét dolgozza fel 151 sírkő adatainak közzétételével. De a kötet lényegében közel kétszáz év várospörtörténetét is felöleli. Lapjairól minduntalan kicsendül a

panasz, hogy kézikönyvek, elpusztult jegyzetei nélkül, falusi magányban kényszerül az összegzésre.

Sokáig úgy tűnt, hogy a három kötet adattárral és a temető-monográfiával mindaz sajtó alá került, ami értéket jelent a Herepei életműből. Hírek ugyan még a 80-as években is szóltak arról, hogy Szegeden számos kézírata található Herepeinek, de azok befejezetlenek, közzétételük rengeteg előkészítő munkát igényelne. Akkoriban elképzelhetetlen volt csak úgy, jegyzetelés nélkül sajtó alá bocsátani adattárakat, nem lezárt tanulmányokat.

Sas Péter budapesti történész kutatóé az érdem, hogy kézbe vette a Herepei-hagyatékot, s abból minden valamennyire is közölhető anyagot kötetekbe gyűjtött, sajtó alá bocsátott. Nem különben dicséret illeti a kolozsvári Művelődés folyóirat kiadóját, mindenekelőtt Szabó Zsolt főszerkesztőt, hogy ezt a sorozatot felvállalta, egymás után jelentette meg a köteteket.

A 2001-ben indult sorozat most, a hatodik kötettel – úgy tűnik – végéhez érkezett. Ennek az előszavába illesztve Sas Péter közli Herepei kézíratainak 1941-es jegyzékét. Ebben tizenhárom témakörbe (Történelem, Régészet és éremtan, Néprajz, Művészet és iparművészet, Irodalomtörténet, Nyelvészet, Neveléstörténet, Egyháztörténet, Címertan és családtörténet, Könyvészet és könyvnyomtatás, Honismeret, természetjárás, természettudomány, Jelentések, Egyéb dolgozatok) sorolva több mint 175 címet említ. Közülük számos adatgyűjtés, feldolgozás, névmutató, vagy éppen csak elkezdett téma. Akkor még csak néhány került sajtó alá, mára többségük. Már ami eljutott Szegedre. Mert jó néhány a költözködések során elkallódott. Előfordulhat, hogy némelyik még előkerül.

A most megjelent kötet a *Művelődéstörténeti tanulmányok és adattárak* címet viseli. Sajtó alá rendezte, szerkesztette és az előszót írta Sas Péter (Művelődés, Kolozsvár, 2008). A 220 lapos kötet az előszón kívül tulajdonképpen adat- és okmánytárakat tartalmaz, egyik sem nevezhető tanulmánynak. Ezek a táruk sem a szélesebb olvasóközönségnek, hanem a kutatóknak, a témában jártas szakembereknek rejtenek kincseket. Mert a halottak jegyzékét nyilván az forgatja, aki valakinek az adatait keresi, vagy netán a névanyagot kutatja, esetleg a járványok pusztításait akarja felmérni. A társadalmi összetételre, sőt a későbbiekben az utca megjelölésével a területi eloszlásra is kap utalást. Herepeinek szüksége volt ezekre a 17–18. századi jegyzékekre a Házsongárdi temető sírköveinek azonosításánál. Sok esetben ma már pótolhatatlanok, mert az akkori források elpusztultak vagy éppen lappanganak. Az egyik összeállítás az 1645–1704, a másik az 1752–1779, a harmadik az 1775–1785, a negyedik az 1653–1799 közötti harangozások jövedelmét veszi nyilvántartásba – számos kihagyással. A harangozás napja mellett legtöbbször a halott vagy a családfő („Lévai Pál fiacskája; László

János anyósa”) nevét tüntetik fel, néha azt, hogy többször is harangoztak. Néha a rang is kitűnik: „Méltóságos Gróf Bánfi Dienesné asszony ő Méltóságának halozása – 9 Harang”. Ritkán sejteni lehet a halál okát: „Egy szegény legény, akit megütött a malomkő”, „Mikó Albert, az kit megöltek”, „Az mely katonát hegyes törrel által vertek”, „Hideg megvett idegen legény Nagy Ferenc”. Alaposabban kutatva néhány híres személyiség adatait is megtaláljuk. Így 1702. március 22-én jelzik „Tótfalusi Miklós úr koporsóbatételét”-t, s csak egy jó hónap múlva, április 24-én „Tótfalusi úr temetését”-t. Szeptember 24-én már „Tótfalusi Miklósné asszonyom leánykájá”-ért harangoznak. Ezek a református nyilvántartások.

Herepei kézbe vette az „Unitária Eklésia” számadásait is, hiszen a piaci (főtéri) templomban ők harangoztak. 1676–1678 közöttől írja ki az adatokat. Az utolsó jegyzék 1775–1778-ból származik, a református papok vezette temetési jegyzék.

A *Kalotaszegi adattár* eredetileg a tájegység falvainak református papjait szándékozott felsorolni életrajzi adatok kíséretében. Gyalu 1590-es évektől az 1930-as évekig működő 13 lelkészét veszi számba az elkészült rész. Az *Okmánytár Bánffyhungyad múltjához* Viski János ottani lelképásztor 1746-tól 1760-ig néhány évről vezetett feljegyzéseit tartalmazza. Töbnyire a keresztelesek, esketéseik és temetéseik, néha a bevételek rögzítése található itt napi pontossággal.

A legértékesebb *Kolozsvár városának 1838. évi homagiális eskükönyve* című másolat a pecsétek elemzésével. Az V. Ferdinánd király iránti hűségesküt Kolozsvár valamennyi tanácstagja és tisztségviselője letette, ezt aláírásával és pecsétjével bizonyította. Úgyhogy 155 vezető polgár (közülük több nemes) kézjegye és pecsétnyomójának rajzolatja látható itt. Megállapítható, hogy néha nagyon primitív vésetű pecsételőket is használtak, sőt néha kölcsönkérték egymástól a nyomót. Az aláírók között sok jeles személyiség neve bukkan elő. Ilyen Gyarmathi Sámuel, az ekkor még jegyző, 1848-as főbíró Grois Gusztáv, a későbbi királybíró Gyergyai Ferenc, Barra Imre, Judenhoffer Mihály orvosok, Schilling János mérnök.

Az utolsó írás egy jegyzet a magyar-román nyelvi kölcsönhatásról. Végül a szerkesztő felsorolja a kötetben közölt kéziratok lelőhelyét. Illett volna megjelölni, hogy „Herepei János hagyatéka, Bp.” pontosabban kit vagy milyen intézményt jelöl, netán magát a sajtó alá rendezőt. Az ilyen jellegű adattár-kötet használatához nélkülözhetetlen a névmutató. Ez itt több mint 30 oldalt tesz ki, s 2600 nevet tartalmaz.

Aki Kolozsvár régebbi múltját kutatja, nem nélkülözheti Herepei János adattárait. Ezek most már közkézen forognak, s így méltó elégtételt szolgáltatnak egy minden megpróbáltatás ellenére a célkitűzéseikhez hű maradó történésznek.

Egyházi élet – Hírek

Az Egyházi Főhatóság tevékenysége

- Az Egyházi Képviselő Tanács július 3-án tartotta II. évnegyedi rendes ülését Marosvásárhelyen, a Kövesdombi Unitárius Egyházközség tanácstermében. Napirenden szerepelt többek közt Bálint Benczédi Ferenc püspök beszámolója egyesült államokbeli útjáról, az egyházi stratégiai tervezés háttérdokumentuma, a felekezeti középiskolák beszámolója a frissen zárult tanévről, az egyházközségi közigazgatási és pénzügyviteli szabályzat, a szejkefürdői unitárius találkozó 2009. évi megszervezése, valamint beszámoló az államvédelmi szervek egyházi életbe való beavatkozásának feltárását előkészítő bizottság tevékenységéről.
- Az Egyházi Főtanács 2009. évi rendes ülésére július 24–25-én került sor Kolozsváron az unitárius kollégiumban. A 2008. év egyházi megvalósításait számba vevő legfőbb kormányzó testület ülésén tartott istentiszteleten Vass Mózes kőhalmi lelkész prédikált, az énekvezéri teendőket Kiss Erika kolozsvár-belvárosi énekvezér végezte. A záróebéd pohárköszöntőjét a Berde-serleggel Varró Margit, a székelykeresztúri Berde Mózes Unitárius Gimnázium igazgatója mondta.

Lelkészképzés, énekvezér-képzés

- A Protestáns Teológiai Intézet Unitárius Karán 2009. június 28-án tartották az évváró ünnepélyt. A kolozsvári belvárosi unitárius templomban tartott istentiszteleten Nagy László főjegyző végezte a szószéki szolgálatot. Az évváró keretében történt a három végzős hallgató egyházi szolgálatra való átadása és átvétele is. Vagyas Attila, Varró Bodoczi Barna és Vass Zsuzsanna gyakorló segédlelkészi kinevezését a Püspöki Hivatal az ősztől állítja ki.
- A Lelkészképesítő Bizottság 2009. július 7-én lelkészképesítő vizsgát tartott Kolozsváron. Bíró Attila kökösi, Finta Emese Erzsébet kálnoki, Kis János Csaba aranyosrákosi, Kiss Sándor Loránd székelyudvarhelyi, Mikó Amália székelykeresztúri, Sipos László várfalvi, Szabó Adél sepsiszentgyörgyi és Újvárosi Katalin székelymuzsnai gyakorló segédlelkész unitárius lelkészi oklevelet szerzett.
- A Protestáns Teológiai Intézet Unitárius Karán július 21-én tartották meg a felvételi vizsgát. A bejutott hallgatók: Szabó Csengele (Sepsiszentgyörgy), Dimény Zita Ágnes (Torockó), Keresztes Zsolt (Szentábrahám), Lurtz Zsolt (Sepsiszentgyörgy) és Jobbágy Mária Júlia (Kövend).